

Kunskapshistoria: nya insikter?

Staffan Bergwik

Under det senaste halvsekle har humanvetenskaperna framgångsrikt producerat kunskap genom att bygga tematiska fält. En lång rad vändningar har reformerat problemställningar och riktat det kritiska intresset åt nya håll. De tematiska fälten har ofta varit tvärdisciplinära initiativ som sökt förstå dagsaktuella frågor med humanistens uppmärksamhet riktad mot de längre tidshorisonterna och de bredare sammanhangen. Miljöhumaniora, digitala humaniora och medicinska humaniora är tre aktuella exempel. Fältkonstruktionerna gör anspråk på att säga något med hjälp av nya frågor, begrepp, perspektiv och empiriskt material. Det finns en epistemologisk kraft i benämningen; genom att finna etiketter som biter kan forskare samlas, tänka tillsammans och upptäcka nytt. Det finns också professionssociologisk kraft, för inom nya fält kan karriärer skjuta fart och finansierares intresse attraheras. Men i fältkonstruktionerna finns också en inbyggd spänning mellan anspråken på att säga något nytt och hotet om att säga vad vi redan vet men under ny flagg.

Ett intressant aktuellt exempel är fältet "kunskapshistoria". Det har i andra länder skapats genom institutioner, tidskrifter och konferenser. I Sverige har det bland andra formulerats av historiker i Lund, där Johan Östling och David Larsson Heidenblad har skrivit principiellt hållna artiklar om fältet i *Historisk tidskrift* (nr 1, 2015 och nr 2, 2017). Därtill finns numera en seminarieriserie, ett forskarnätverk och ett Wallenbergfinansierat forskningsprogram i Lund. Fältet har ett tydligt relevanssammanhang eftersom kunskap är ett centralt fenomen i dagens ideologiska diskussioner och praktiska samhällsbyggande. Därför är det viktigt med en kritisk akademisk diskussion, och inte minst med initiativ att historisera frågor om kunskapens roll och formering. Sådan kunskap erbjuder alternativ till kortsiktig politisering och oreflekterade hyperboler. Kunskapshistoria kan potentiellt belysa kunskapens tidsdjup, liksom hur den definierats, skapats och spridits för att bli en del av samhällets själva infrastruktur.

Sådana frågor behandlas i antologin *Circulation of Knowledge. Explorations*

in the History of Knowledge (Nordic Academic Press, 2018) med Östling och Larsson Heidenblad som redaktörer tillsammans med Erling Sandmo, Anna Nilsson Hammar och Kari H. Nordberg. Ambitionen med volymen är att diskutera hur kunskap historiskt har "cirkulerat", men den kan också läsas som ytterligare ett steg i etableringen av kunskapshistoria som forskningsfält. Därför behandlar denna text inte bara vad antologin ifråga gör, min övergripande ambition är istället att med stöd i volymens bidrag diskutera kunskapshistoria. Vari ligger fältets bidrag? Vilka är anspråken på att säga något nytt, och är de rimliga?

Redan från början argumenterar redaktörerna för att kunskapshistoria är ett fält under formering, utan kanoniserade texter eller gemensamt hållna definitioner. Det finns emellertid ett löfte i beskrivningen. Som ett distinkt fält med en intellektuell och institutionell identitet, menar de, hör kunskapshistoria till det tjugoförsta århundradet. Läsaren får också bekanta sig med de forskningsfält som kunskapshistoria tangerar. Till dessa hör bland annat vetenskapshistoria, kulturhistoria, mediehistoria, idéhistoria (*intellectual history*), utbildningshistoria och bokhistoria. Dessa formar ett ramverk för kunskapshistoria och erbjuder flera forskningskontexter som ligger bakom framväxten av fältet. Redaktörerna framhåller intresset för en mångfald av kunskapsformer – även sådana som ligger utanför vetenskaperna – liksom det vid det här laget väletablerade intresset för de globala relationernas och utbytessystemens långa och rika historia. Vidare finns också en explicit vilja att inkludera humanvetenskapernas historia. Det gemensamma draget i dessa ambitioner är välmotiverat: att erbjuda ett studium av de breda och historiskt varierande kontexterna för kunskapens tillkomst och spridning. Författarna eftertraktar på så sätt synteser och större bilder av kunskapens historia, inklusive dess många och intensiva kopplingar till övriga samhället.

Det finns en viktig koppling mellan ambitionen att erbjuda bredd i de historiska studierna och själva kunskapsbegreppet. Det senare bär med sig möjligheter för historikern att följa diskurser och praktiker över historiskt skapande gränser, till exempel mellan vetenskapliga discipliner eller bortom akademiska kunskapsmiljöer. Men samtidigt är kunskap ett kvistigt begrepp som hotar att bli en alltför bred och trubbig kategori. Filosofer har sedan antiken sökt definiera det, men frågan är om det är en diskussion som kunskapshistorikern ska delta i. Ett alternativ är att följa den historiserande ambitionen och studera kunskapsbegreppets tillkomst och förändringar över tid. I inledningskapitlet förmår redaktörerna inte riktigt välja väg genom dessa frågor och konstruera en för boken operativ begreppsdefinition. De odlar istället ett slags negativ definition av kunskap: den är inte vetenskap, kultur eller idéer utan "knowledge per se" (s. 9). Hållningen skapar ett tomrum i mitten av boken som inverkar på tydligheten i dess inre ramverk.

Samtidigt är volymens centrala begrepp något mer specifikt, nämligen *kunskaps-cirkulation*. Begreppet är också mer noggrant definierat och samtliga bidrag förhåller sig till det. I inledningen betonar redaktörerna att cirkulation betyder att kunskap alltid färdas och förändras mellan olika samhälleliga kontexter. Vetande sprids på många olika aktörer, inte sällan långt bortom det specifika sammanhang där det först formuleras. I själva verket problematiserar begreppet själva tanken om ett kunskapens första tillkomstögonblick. Annorlunda uttryckt betyder cirkulationsbegreppet en möjlighet att problematisera förenklade modeller av spridning. Också det mest geniala infall har i de flesta fall föregåtts av processer som möjliggjort kunskapen, t.ex. genom etableringen av en världsbild, ett begrepps-kuster eller en uppsättning verktyg för faktaframställan. Cirkulationsbegreppet problematiserar tanken om att kunskap först produceras i en isolerad miljö för att sedan konsumeras någon annanstans av passivt väntande publik.

Även om begreppslika ramar är viktiga för en antologi kan en viktig poäng med just denna publikationsform vara att argumenten framträder med kraft genom det sätt på vilket de ledande begreppen sätts i arbete utifrån olika fallstudier och infallsvinklar. *The proof of the pudding is in the eating*. Så vad innehåller *Circulation of Knowledge* för typ av studier? Vilka frågor, empiriska exempel och kronologier? Ja, vad säger den faktiskt i praktiken?

Bokens första del bär rubriken "Public circulation of knowledge", och bidragen i denna del förenas av en vilja att studera vad som händer med kunskap när den rör sig i bredare samhällslager. Laura Hollsten diskuterar i sitt bidrag hur kunskap om kolesterol etablerades och debatterades i finsk offentlighet mellan 1970 och 2010. Hon visar hur vetenskaplig kunskap skapades och spreds i pressen, men också hur debatter om vetenskapliga teorier fördes i tidningar och i mer sentida fall i bloggar. Kari Nordberg studerar de danska sexologerna Inge och Sten Hegeler som kom att personifiera sexuallkunskap för bredare publik. Deras sexologiska rådgivningslitteratur formades i, och tack vare, ett spänningsfält mellan olika publik. Paret Hegeler ansåg sig kunna förmedla sann kunskap om sexualiteten, men samtidigt var populärt hållna böcker och rådgivande filmer, snarare än den akademiska forskningen, deras primära arena. Nordbergs studie konkretiserar tanken om kunskaps-cirkulation på flera sätt. Framför allt visar hon att vetande om sexualitet samtidigt formades och fördes ut till bredare grupper genom en blandning av genrer – mellan det akademiska och det populära, mellan skrift och film. Samma argument finns hos Hollsten: kunskapen om kolesterol var inte färdig för presentation i pressen. Den formades istället genom debatt på publika arenor. Nordberg visar i sin studie över paret Hegeler också hur celebritet blev en historiskt specifik

cirkulationsmekanism. Kunskap cirkulerade genom att vidhäftas konkreta, och välkända, aktörer.

David Larsson Heidenblad vill i sitt kapitel göra en analys som rör sig ”från innehåll till cirkulation”. Istället för att på djupet tolka innehållet i omdiskuterade böcker om framtiden och miljön – framför allt Gösta Ehrensvärds *Före-efter. En diagnos* från 1971 – vill han visa hur boken cirkulerade i massmedier. Ehrensvärd formulerade den radikala hypotesen att 1970-talets teknologiska civilisation skulle gå under runt år 2050 och följas av sekel av svält och politisk oro varefter en ny agrar och stabil kultur skulle formos. Larsson Heidenblads frågor är var, hur, när och av vem Ehrensvärds bok diskuterades.

Med Erik Bodenstens bidrag förflyttas vi från 1900-talets andra hälft till 1700-talets Sverige, men frågorna om publik kunskaps-cirkulation återkommer. Han tar sig an kunskap om ekonomiska transaktioner och beskydd mellan Frankrike och Sverige. Därmed adresserar han vetande inom den politiska sfären och resonerar om källor som var underkastade censur. Bodensten behandlar tillfällen då kunskap gick från att vara hemlig, eller delad mellan ett fåtal statsmän, till att öppnas för offentlig debatt.

I kapiteln om publik cirkulation av kunskap framstår två större problemkomplex som viktiga i relation till den övergripande frågan om kunskaps-cirkulation. Det första är publikernas historia och det andra är medieformernas betydelse. Som jag noterade inledningsvis placerar sig det kunskapshistoriska fältet på gränsen mellan flera historievetenskapliga forskningsområden. Det innebär i praktiken att fältet bör gå i dialog med resultat som skapats på de angränsande fälten, men i diskussionerna om den publika cirkulationen av kunskap finns en del övrigt att önska därvidlag.

För det första finns en viss brist på försök att problematisera kunskapens olika publikker i ovan nämnda kapitel. Publikerna finns där som en relativt okänd materia bortom de aktörer och texter som studeras. Analyserna hade kunnat stärkas av att tydligare relateras till kulturhistorisk forskning om publikpositioner och offentligheter. Denna forskning har visat hur publikker är historiskt varierande. Ibland är de konkreta, en uppsättning läsare eller iakttagare, ibland är de mer föreställda eller diskursiva entiteter som åkallas eller framställs för att ge kunskapen kredibilitet. För Hollsten och Nordberg skulle t.ex. en mer elaborerad undersökning av hur publikerna figurerar i materialet ha kunnat stärka deras argument om kunskapens spridning.

För det andra behandlar dessa kapitel betydelsen av medier som möjlighetsvillkor för kunskapens cirkulation, och precis som i fallet med publikernas kulturhistoria hade ett mer aktivt förhållningssätt till bokhistorisk och mediehistorisk forskning kunnat vara produktiv. David Larsson Heidenblad tar avstamp i ett cirkulationsbegrepp som formulerats av schweiziska

historiker, vilka för övrigt har fungerat som tydlig inspirationskälla för det kunskapshistoriska projekt som nu alltså lanserats i Skandinavien. Detta cirkulationsbegrepp påpekar att kunskapen alltid är formaterad av medier, samt hur medieformer på en och samma gång transporterar och transformerar kunskap. Tanken är intressant och fruktbar, men det förblir oklart hur den förhåller sig till den livaktiga mediehistoriska forskning som utvecklats i Sverige, Tyskland och den anglosaxiska världen. Vad är egentligen kunskapsmedier och hur har dessa skiftat historiskt? Vad betyder medier som böcker och pamfletter?

För att bli mer konkret tar Larsson Heidenblad utgångspunkt i böcker som cirkulerar, vilket väcker en rad frågor om bokmediet och dess roll i kunskapshistorien. Själva analysen behandlar primärt hur Ehrensvärds poänger omförhandlades genom spridningen, snarare än om cirkuleringens själva mekanik. Det hade stärkt analysen med ett resonemang om hur hans fall passar in, eller inte, i en längre historia om kunskapsböcker. Även i Erik Bodenstens studium av 1700-talets politiska kunskap blir medieformerna viktiga. Kunskapen om bistånd gick från handskrivna och hemligstämplade dokument till tryckta texter. Exempelvis dök flera tryckta texter som resonerade om bistånd mellan Frankrike och Sverige upp år 1769. Bodensten visar förvisso betydelsen av genre och medieform för spridande, men en mer djupgående analys av hur mediasystemet i den politiska kontexten faktiskt möjliggjorde viss, och omöjliggjorde annan, kunskap hade varit belysande.

Den andra delen av *Circulation of Knowledge* behandlar "Conditions of circulation", eller med redaktörernas ord "the importance of lifeworlds, conflicts, blockages, and translations for the circulation of knowledge". Fokus här är otydligare än i bokens första del, men det hindrar inte att det finns bidrag som behandlar intressanta kunskapshistoriska teman. Anna Nilsson Hammar försöker ta ett samlat grepp om kunskapscirkulation och dess koppling till frågor om vardagslivet, primärt under tidigmodern tid. Bland de frågor som faller ut finns bland annat hur kunskap verkade i processer av rutinisering. Hon argumenterar för att de aristoteliska begreppen *theoria*, *praxis* och *poiesis* kan fungera för att ringa in kunskapens olika karaktär, samt betydelsen av olika kunskapers cirkulation i vardagslivets historia.

Begreppet cirkulation signalerar något misstänkt gnisselfritt, ett väloljat maskineri där spridning sker kontinuerligt, och kunskap färdas med en smidig mekanik. Men historien är full av motexempel, det har viktiga delar av vetenskapshistorisk forskning påvisat. Kunskap har inte sällan kommit till och etablerats genom återkommande kontroverser. I bråk, snarare än i till synes smidig cirkulation, är kunskap inte sällan som mest tillgänglig för historiska studier. Tanken stöds också av flera bidrag i *Circulation of Knowledge*, vilka visar att cirkulation ofta är något annat än oproblematis

överföring. Anders Ahlbäck studerar t.ex. vad han med ett välfunnet ord kallar "ovälkommen" kunskap. Hans kapitel behandlar reformering av pedagogiska praktiker vid Åbo akademi mellan 1965 och 2005. Gamla universitetsetablissemang ställde sig skeptiska till initiativen, och kunskap cirkulerade därför mindre väl. Ahlbäck kan visa hur kunskap, också i en kunskapsintensiv miljö, kan "saktas ned" och motarbetas. Framför allt berodde det på en "motcirkulation" som bestod av den imitation av föregångare som universitetslärarna ofta ägnade sig åt i sin undervisning. Motsättningar uppstod på grund av att universitetslärare betraktade ny pedagogik som ett ingrepp i deras autonomi och traditionella sätt att undervisa.

Också i Isak Hammars bidrag står kontrovers i fokus. Han studerar debatter om klassisk utbildning i det svenska skolväsendet, med specifikt fokus på stadgan från 1807. Kontroverserna gällde mer värdeomdömen än faktapåståenden och framför allt om vilken utbildning som var önskvärd ur samhällsligt perspektiv. Skulle latin och andra klassiska ämnen eller mer "nyttiga" områden som naturkunskap och moderna språk utgöra basen i utbildningssystemet? Diskussionen om utbildningens innehåll sköt fart och påverkades delvis av de dokument där debatten fördes. Cirkulation skapades förvisso tack vare etablerade former för samhällslig debatt, men dessa former var beroende av de faktiska publikationerna med deras retoriska genrekrav. De sistnämnda var inte bara neutrala fora för debatt, de skapade också olika positioner i debatterna.

Hammars diskussion tematiserar därför en spänning mellan konflikt och konsensus. Båda var del av samma process genom att en grupps konsensus runt kunskapsbildningens natur krockade med en annan grupps. I det avseendet går Hammars text att läsa som att debatten om utbildningens innehåll handlade om "mikrocirkulation" eller "motcirkulation". I både Ahlbäck och Hammars fallstudier stod kunskapsprivilegier och traditioner på spel i bredare historiska förändringsprocesser. Sammantaget nyanserar Ahlbäck och Hammars bidrag på välgörande sätt bilden av cirkulation som en oproblematiserad del av kunskapsbildning i det förflutna. Det är välgörande för antologin som helhet.

Med Kajsa Brillmans bidrag etableras ett tema som återkommer i flera kapitel: betydelsen av översättning för kunskapscirkulation. Hennes exempel är lutheransk litteratur översatt av Peter Johannis Gothus runt 1600. Översättningar, menar Brillman, kan kasta nytt ljus över tidigmodern lutheranism och transnationalitet. Men de betydde också kunskapscirkulation, t.ex. genom de sätt på vilka texter översattes, illustrerades och kompilerades. Cirkulationsbegreppet, menar hon, fångar därför den tidigmoderna världens attityd till kunskap som något befintligt och något som skulle återanvändas snarare än revideras och förfinas.

Betydelsen av översättningar lyfts också fram i antologins tredje del, "Objects and sites of knowledge", även om frågan stöps om och utvecklas genom ett mer riktat fokus mot materiella objekt. Erling Sandmo bidrar med en analys av hur kunskap om valrossen och "sjösvinet" cirkulerade i form av texter, bilder och fysiska kvarlevor under 1500- och 1600-talet. Teologen och naturalhistorikern Olaus Magnus beskrev i sin stora historia om de nordiska folken också Skandinavien fauna. Till denna antogs sjösvinet höra. Detta "monster" återfanns enligt kartor och legender nordväst om ön Thule, medan valrossen antogs finnas i Nordnorge. Båda beskrevs som monster eftersom de överskred gränsen mellan olika livsformer, framför allt vatten och land, vilket i den medeltida föreställningsvärlden var typiskt för monstret. En av Sandmos poänger är att sanning och empirisk bevisning för Olaus Magnus behandlade frågor om beskrivningar, meningsskapande och tolkning på andra sätt än för mer sentida naturalhistoria.

Sanningsanspråk formulerades och accepterades genom cirkulationsprocesser, framför allt genom att objekt blev till och förflyttades. Valrossen som objekt kom till genom historiskt och geografiskt skilda narrativ i naturalhistoria, religion, konst och publika spektakel. Den dök upp i flera genrer och visualiseringar: kartografi, emblematik i böcker, vetenskapliga illustrationer och teckningskonst. Sandmo argumenterar för att den därmed blev ett epistemologiskt objekt, stabiliserad och sann. Bilden av, och utsagan om, sjösvinet färdades inte på samma sätt mellan genrer och förlorade också i status som sann utsaga. En av Sandmos slutsatser blir således att cirkulation, i detta fall mellan genrer och över tid, är ett grundläggande villkor för att något kan formas till sann kunskap.

Även Camilla Ruuds kapitel behandlar cirkulation av ett djur på gränsen mellan det begripliga och det obegripliga, nämligen ett skelett av en utdöd och för det sena 1700-talet okänd sydamerikansk djurart. Skelettet ställdes ut på museum i Madrid där det studerades och beskrevs av den danske naturalisten Per Christian Abildgaard 1796. Ruud studerar hur kunskap cirkulerades mellan norra och södra Europa, genom materiella medier som publikationer, museet och skelettet självt. Det sistnämnda cirkulerade som musealt föremål genom att tolkningar, argument och bilder färdades långt bortom det fysiska museet. Abildgaard omformade, tolkade och använde skelettet på sätt som gjorde att det intervenerade i lärda diskussioner i norra Europa. Skelettet, menar Ruud, översattes till en dansk kontext, där det fick andra meningsdimensioner. Inte bara kom det där att användas i debatter om jordens geologiska ålder, det användes även i kulturella diskussioner om spansk kultur. Ruud visar övertygande hur den geologiska diskussionen om fossil var sammanlänkad med nordeuropeiska naturalfilosofers argument om spansk brist på utveckling och om spansk vetenskaps ovilja att bidra

med kunskap om fossilen. Det var, menar Ruud, en kulturell, vetenskaplig och politisk iscensättning där fossilet hängde samman med diskussioner om nationell särart och stolthet. En viktig slutsats för Ruud blir därför att materiella kunskapsobjekt blir till i förhållandet mellan å ena sidan deras sätt att cirkulera och förändras, å andra sidan deras förmåga att förbli intakta i kraft av sin materialitet. Studier som Ruuds visar hur materialiteten ständigt är invävd i kulturella och vetenskapliga tolkningar som skiftar i tid och rum.

Skelettet i Madrid var stationärt. Det var inte den materiella artefakt som Susann Holmberg diskuterar i sitt kapitel. Hon studerar cirkulationen av guaiacum, ett botemedel mot syfilis som under 1500-talet började användas i takt med att européerna mötte de amerikanska kontinenternas flora. Medlet hämtades från ett träd och diskuterades som ett konkurrerande botemedel till kvicksilver. Ett par argument i Holmbergs kapitel framstår som särskilt viktiga. För det första hennes poäng om en tidlig cirkulation. Efter införandet på 1500-talet ersattes guaiacum gradvis av kvicksilver. Men under 1700-talet fick det en renässans, och det var också då som det kom att diskuteras mer intensivt i den europeiska periferin, inklusive Danmark och Norge. Om guaiacum alltså var del av en geografisk cirkulation under 1500-talet kom cirkulationen under 1700-talets återintroduktion att handla lika mycket om historia. Under denna period hade den framväxande medicinska professionen ny auktoritet. Botemedlet blev i detta nya sammanhang en aspekt av gränsdragningar mellan de som ansåg sig vara vetenskapliga medicinare och de som beskrevs som kvacksalvare. Holmbergs andra centrala poäng är därför att cirkulationen av guaiacum handlade om makt – både att cirkulera, och förhindra cirkulation av kunskap.

Det bidrag som tar det mest genomarbetade greppet om boken som en plats för kunskaps-cirkulation är Helge Jordheims kapitel. Han studerar tryckkultur under 1600- och 1700-talen för att visa hur översättningar och olika utgåvor gjorde böcker till en viktig och dynamisk plats för kunskap. "Verket" blev, menar Jordheim, en bärare av olika utgåvor, revisioner, översättningar, föränderliga paratexter och illustrationer. Därför bör det ses som en plats där kunskap blir till och cirkulerar på samma gång, snarare än som en neutral disseminationskanal.

Jordheim diskuterar framför allt Bernhard de Fontenelles *Entretiens sur la pluralité des mondes* som publicerades 1686. Den blev en litterär framgång och betraktades som ett litterärt snarare än vetenskapligt verk eftersom den var skriven som dialog. Ett par analytiska teman i Jordheims text framstår som särskilt intressanta och med räckvidd bortom hans konkreta historiska exempel. För det första visar han att översättning av lärda verk var en aktiverande möjlighet i skapandet och cirkulationen av kunskap. Bortom originalet möjliggjorde översättningen förskjutningar; genom kommentarer

och ordval kunde översättaren ta del i diskussionen om kunskapen. Han blev en samtalets tredje röst som tog sig in i kunskapens formering, diskussion och spridning. Kunskapens skrivna texter, menar Jordheim, bör således inte förstås som stängda, autonoma enheter. Textuella, paratextuella, visuella eller materiella dimensioner visar hur kunskapsformer infogas i verket bortom dess första nedskrivning.

För det andra för Jordheim en diskussion om relationen mellan tryckkultur och en historia om kunskapens organisering. Fontenelles *Entretiens* bidrog till att forma en litterär republik som inte var uppdelad i de disciplinära gränser mellan vetenskap och litteratur som etablerades först under 1800- och 1900-talen. Verket var del av ett cirkulationssystem där litterär genre och stil var viktigare än vetenskapliga discipliner och fält. För att föra resonemanget jämför Jordheim med Isaac Newtons *Principia Mathematica* som var skriven som filosofiskt system. Dialogen och det filosofiska systemet var båda viktiga, men cirkulerade kunskap på olika sätt. Den förra baserades på text men med det talade ljudet som central ingrediens. Den förmådde även famna frågor som i den moderna kunskapsorganisationen betraktats som åtskilda: naturvetenskap, antropologi, teologi och lingvistik. Dialoggenren letade sig tillbaka till antiken, men blev nedvärderad i framväxten av de moderna vetenskaperna till förmån för systemet som framställningsform. Fontenelle's verk fick därför en marginaliserad roll i kunskapshistorien även om verket hade stor betydelse som en arena för kunskaps-cirkulation under hundra år.

Alla dessa bidrag har individuella förtjänster, men vilken blir den samlade bilden av *Circulation of Knowledge*, och indirekt av kunskapshistoria som forskningsfält? Av särskilt intresse här är samtalet mellan kunskapshistoria och närliggande historievetenskapliga områden eftersom den frågan också berör vad som är nytt och produktivt i kunskapshistoria. Till att börja med är cirkulationsbegreppet ett perspektiv som håller samman volymen. Samtliga bidrag söker sig bortom en regelrätt tolkning av texters innehåll. Majoriteten letar förklaringar i mellanrummen mellan olika texter, i deras sätt att förändras och laddas med nytt innehåll i takt med att de förflyttades. Kajsa Brillman och Susann Holmberg diskuterar till exempel hur översättningar och geografisk förflyttning innebar förändring och tillblivelse av tolkningar och argument – långt utanför kunskapen i strikt mening – som de föranledde. Den grundläggande utgångspunkten att kunskapens cirkulation inkluderar dess konstruktion, och samtidigt dess förändring, framträder således med variation och konkretion genom antologin som helhet.

Trots de kvaliteter som finns i den sammanhållningen förtjänar frågor om vad som är nytt i perspektiven att diskuteras. Det finns nämligen en del brister i hur volymen förhåller sig till de resultat som producerats inom

vetenskapshistoria de senaste decennierna. Detta har varit en internationellt framgångsrik forskning som tagit sig an vetenskaplig kunskapsproduktion ur breda historiserande perspektiv. Flera av de mest inflytelserika humanvetenskapliga forskarna sedan 1900-talets andra hälft har på olika sätt behandlat vetenskapernas historia. Thomas Kuhn, Michel Foucault och Bruno Latour hör till dem vars begrepp, perspektiv och argument fått enorm spridning, även om de ursprungligen mejslades fram i studier av kunskapspraktiker. Mer anonyma vetenskapshistoriker i USA, Storbritannien, Frankrike, Tyskland, Holland och Skandinavien har ivrigt studerat kunskapens spatiala dimensioner, kunskapens medieformer, persona hos de som representerat och legitimerat kunskap, läsarkulturer i vetenskapliga sammanhang, kunskapens visuella kulturer samt de mångfasetterade laboratoriepraktiker som går som en röd tråd genom vetenskapernas historia.

Alla dessa tematiker har inte uppenbar bäring på det kunskapshistoriska projektet, och särskilt inte på det som *Circulation of Knowledge* behandlar. Men frågor om kunskapens samtidiga cirkulation och konstruktion hör till de problemområden som vetenskapshistoriker diskuterat allra mest sedan 1990-talet. Begrepp som *immutable mobiles*, kontextöverföring, *go-between*s och utbyteszoner är bara några exempel på hur frågorna hanterats. Delar av diskussionen finns återgiven i *Circulation of Knowledge* men givet bredden, och på flera ställen den analytiska spetsen, i denna forskning hade jag önskat att den var mer närvarande som diskussionspartner i antologin. Alldeles säkert finns mycket att invända mot, utveckla och problematisera i den vetenskapshistoriska forskningen, och lika säkert är en sådan diskussion en viktig språngbräda för den nya kunskapshistorien. Men tillfället att bygga vidare fångas inte riktigt. Kanske är det därför – och i ljuset av vetenskapshistorikernas rika och sofistikerade begreppsflora – som cirkulationsbegreppet i flera av bidragen till *Circulation of Knowledge* ter sig en smula mekaniskt. Många bidrag annonserar snarare än fullödigt besvarar frågor om kunskaps-cirkulation. På så sätt är boken mer en ingång till vidare forskning än fullt genomförda och djupgående fallstudier. Att skapa en antologi som är ett led i att etablera ett forskningsfält har därvidlag sina baksidor.

Trots invändningarna ovan finns ett löfte i kunskapshistoria som jag välkomnar, nämligen ambitionen att försöka producera och erbjuda större och mer sammanhållna historier. Vetenskapshistoria har sedan åtminstone 1980-talet ägnat sig åt ett källkritiskt studium av vetenskaperna, snarare än att okritiskt omsätta vetenskapsutövares egna framgångsberättelser. Därmed har denna forskning erbjudit en radikal omtolkning av kunskapens utveckling. De komplicerade och historiskt rikt varierade praktiker och processer som ligger bakom kunskapens tillkomst och spridning har framstått i nytt ljus. Vetenskapshistoriker har ifrågasatt "vetenskap" som

en monolit i det förflutna. Också vid en och samma tidpunkt har den varit begreppsligt och praktiskt diversifierad. Dessutom har vetenskapshistoria breddat sin geografiska blick för att inkorporera kunskapsformer bortom den västerländska vetenskapen. Fördelen har varit fördjupat vetande om vetenskapen som en samhällelig maktbas, och begreppsliga innovationer som de jag nämnde ovan.

Det ledande arbetssättet för att skjuta sönder stora framstegsberättelser om vetenskapens segertåg har varit att genomföra detaljerade fallstudier, väl begränsade geografiskt och kronologiskt. Min bild är att detsamma gäller den kultur- och mediehistoriska forskning som är närbesläktad med kunskapshistoria. Också på dessa fält har forskningen kritiserat teleologiska stereotyper, letat sig fram till bortglömda medieformer, eller studerat publikrelationer i hög historisk upplösning. Den nackdel med arbetssättet som emellertid blir alltmer uppenbar är att de stora berättelser som skjuts sönder inte ersatts med alternativa sammanfattningar. Det finns helt enkelt en fränsida med djuplodande historiska studier av vetenskap, kultur och medier utifrån fallstudier som arbetar på djupet snarare än på bredden. Att verkligheten i det förflutna är mer komplex än vad linjära framstegsberättelser ger vid handen tycks inte övertyga som kollektiv forskarpoäng på samma sätt som den en gång gjorde.

Här finns således en viktig uppgift för en framtida kunskapshistoria, vilken deltagarna i *Circulation of Knowledge* är medvetna om. I inledningen menar redaktörerna att om det finns en tradition inom vetenskapshistoria av att på djupet studera lokala miljöer och kulturer för vetenskaplig kunskapsframställning kan kunskapshistoria förse forskningen med välbehövliga synteser. Mot bakgrund av den ambitionen är det en smula förvånande att antologin inte gör mer för att ställa upp, och diskutera, mer sammanhållna resultat kring kunskapens tidsliga dimensioner. Bokens bidrag erbjuder sammantaget en lång kronologi, från 1500-talet till idag. Men denna uppbyggnad av kunskap följs inte av försök att säga något om temporala processer, varken i termer av långa linjer eller viktiga diskontinuiteter. Kunskapens cirkulationsprocesser har rimligen förändrats över det långa tidsspännet, men säkert finns också intressanta konstanter. Här finns en framtida uppgift för kunskapshistoria, att praktisera det som borde vara historikerns paradgren: att säga något stort om tidsliga förändringar.

En annan viktig syntes som kunskapshistoria strävar efter är att påvisa hur kunskap alltid varit en del av samhället och dess historiska formationer. I detta arbete blir det emellertid viktigt att arbeta med precision i relation till det vi redan vet. Det finns en uppsjö vetenskapshistoriska studier som påvisar växelverkan mellan kunskapens förändring och samhällets. För en vetenskapshistoriker av modernt snitt är det en grundläggande analytisk

impuls att kunskapens historia är del av en långt mer generell historia. I själva verket är vetenskapshistoria, enligt flera av fältets företrädare, på väg att omformas till kunskapshistoria genom en breddning av intressen och förståelse för kunskap bortom det som räknats som vetenskap.

En mer vild (och möjligen lite antikvarisk) koppling går till en djupare tradition. Hur förhåller sig kunskapshistoria till 1700-talets *historia litteraria* eller försöken att under 1900-talets första hälft skissera den lärda kulturens historia? Dessa projekt erbjuder frågor och grepp som inte ligger så långt från kunskapshistoria som vi möjligen frestas att tro. De tidiga idé- och lärdomshistorikerna i Sverige argumenterade för att lärdomen var en del av en ”odelbar historia”, som Johan Nordström uttryckte saken redan på 1930-talet. Kontexten för det kunskapsprojektet var en annan, den kritiska udden för det mesta frånvarande och intresset för kunskap bortom ”den lärda kulturen” ofta obefintligt. Men annat kan bärgas från resterna av projektet, och kanske kan en systematisk reflektion kring föregångare, och för all del motståndare, sporra kunskapshistoria till en växande spetsighet.

Anspråken på att komma med nyheter är trots allt utmanande. Det föranleder oss som verkar inom vetenskapshistoria, kulturhistoria och mediehistoria – liksom forskare inom andra historievetenskapliga underfält – att bedriva välgörande självreflektion. Och visst erbjuder kunskapshistoria, också på det sätt den genomförs i *Circulation of Knowledge*, en breddning av empiriska exempel, kontextualiseringar och perspektiv. Ett exempel är Anna Nilsson Hammars bidrag som föreslår att kunskapsbegreppet kan omsättas på nya sätt i historiska studier av rutinisering och vardagsliv. Samtidigt framstår den fråga som hennes bidrag kretsar runt, hur vi ska förstå kunskap, som ett problem där mer begreppslig tankemöda behövs i den framväxande kunskapshistoriska forskningen. Det behövs en mer rigid begreppslig diskussion och utveckling, förslagsvis med studier av hur kunskap definieras, skiftar i hierarki, delas in och till vilka effekter.

Det är sammantaget möjligt att fråga sig huruvida kunskapshistoria är värt att lägga möda på att etablera och diskutera. För att närma mig ett försök till svar vill jag lyfta blicken bortom den svenska kontexten. Frågan diskuteras också internationellt i takt med att tidskrifter, forskningsmiljöer, konferenser och andra fältbyggande aktiviteter genomförs. Om det finns en samlad bild tycks det mig som att det råder försiktig nyfikenhet och viss optimism. Flera menar att det är för tidigt att avlägga dom över denna nya fältkonstruktion. Det behöver inte vara något negativt, istället kan det förhoppningsvis fungera sporrande och ge en skjuts mot aktivitet, dynamik och produktion av vetande i framtida arbete, med reservation för att entusiasmen över att ingå i ett nytt fält inte får inverka på målet att säga något verkligt nytt.

Avslutningsvis en mer personlig betraktelse. Som jag ser det skymtar en stor fråga i bakgrunden av det nya fältet, och den rör kunskapsorganisationens intressanta historia. Det disciplinära sätt som kunskap alltmer intensivt organiserades på under 1800- och 1900-talen har varit under omförhandling sedan sekelskiftet, och fortsätter vara det. Det syns i framväxten av frågedrivna ”vändningar”, tematiska fält, utlysningar av medel till forskningsprogram och i byggandet av nya och tvärgående universitetsinstitutioner. Delvis hänger trenden naturligtvis samman med forskningspolitiska initiativ och universitetsadministrativa överväganden. Men om vi bortser från dem och fokuserar på det faktum att flera av de större frågor vi är ställda inför idag går på tvärs mot historiskt skapade gränser mellan discipliner, framstår själva historiserandet av kunskap som helt nödvändigt. Tanken stöds av en uppfordrande iakttagelse i Helge Jordheims kapitel i *Circulation of Knowledge*. Den kunskapshistoria som Bernard Fontenelles verk symboliserar blev åsidosatt i de moderna, disciplinerade vetenskaperna och deras publikationsformer. Men kanske, resonerar Jordheim, är det dags att återupptäcka dessa mer osynliggjorda kunskapsformer. Kanske kan vi återvända till dem i en tid då det moderna kunskapssystemet behöver nya dialoger och riktningar. Personligen ser jag gärna att sådana samtal sker mellan en rad historievetenskapliga områden som alla tangerar frågor om kunskapshistoria.